

tot opgravingen en muntslag. Alles is met Ockhams klassieke *razor* ragfijn ontleed. Het levert goede *microhistory* op, die door Van Winter in korte verhalende *intermezzi* ook aantrekkelijk is verpakt. Twee genealogisch getinte proefschriften, waarvan het ene macrohistorische ambities verraaft en het ander naar *nanohistory* neigt, en twee jaarboekartikelen, het ene een *nanohistory* met een archeologisch naschrift, het andere een juweeltje van *microhistory*: de middeleeuwse adels-geschiedenis leeft in en om Nederland blijkbaar volop, en bovendien in een veelheid van genres.

Kees Kuiken

STIFTSADEL

Bastian Gillner, *Unkatholischer Stiftsadel. Konfession und Politik des Adels im Fürstbistum Paderborn 1555-1618*, Münster (Ardey-Verlag) 2006, 141 pp., geill., ISBN 978-3-87023-107-1

De auteur van deze gedegen studie bereidt aan de Universiteit van Münster een dissertatie voor over adellijke machtsuitoefening in het zuidelijk deel van het vorstbisdom Münster in de 16^e en 17^e eeuw. Hier behandelt hij een duidelijk verwant onderwerp en richt zich daarbij op het noordelijker gelegen vorstbisdom Paderborn. Het door hem behandelde tijdperk beslaat de jaren tussen de Rijksdag van Augsburg en het begin van de Dertigjarige Oorlog. Te Augsburg werd het principe *cuius regio, illius et religio* vastgelegd, maar werd ook in de, niet onomstreden, *Declaratio Ferdinanda* aan de adel in de geestelijke vorstendommen het recht toegekend, het protestant-

se geloof te belijden en de praktijk ervan op zijn grondgebied toe te staan. Zulks betekende een feitelijke beperking van het *reservatum ecclesiasticum*, dat de secularisatie van geestelijke vorstendommen verbood.

In het bisdom Paderborn zijn al vroeg leden van de regionale ridderschap tot het protestantisme overgegaan. Sympathisanten met de Nieuwe Leer vond men een tijdlang zelfs in het domkapittel. Dit hoogste kerkelijke en wereldlijke bestuursorgaan in het bisdom kon al vanaf 1341 nog uitsluitend adellijke kanunniken opnemen en werd daardoor feitelijk een monopolie van de 'Stiftsadel'. Onder de drie vorsten die achtereenvolgens tussen 1568 en 1585, de eerste als bisschop, de beide anderen als 'administrator' (dus zonder bisschopswijding) het bisdom bestuurden, hadden de aanhangers van het protestantisme min of meer de vrije hand op kerkpolitiek gebied, wat zich onder meer daarin manifesteerde dat zij de parochies onder hun patronaat lieten bedienen door protestants gezinde geestelijken. Dit is goed te begrijpen, aangezien noch bisschop Johann von Hoya, noch de administratoren Salentin von Isenburg en Heinrich von Sachsen-Lauenburg de tegenstelling tussen de confessies op de spits wilden drijven; de laatstgenoemde was trouwens zelf geprotonceerd protestants gezind. Toen deze stierf, was de keuze van zijn opvolger uiteraard de taak en het onvervreemdbaar recht van het domkapittel.

Daar hadden inmiddels belangrijke veranderingen plaats gevonden. De kerkpolitieke gang van zaken was er niet meer afhankelijk van de heterogene samenstelling uit "reformkatholischen, altgläubig-traditionellen, konfessionell unentschiedenen und protestantischen Domherren" (84). Op 13 juli 1580 had namelijk plaats

gevonden wat wellicht een staatsgreep genoemd zou kunnen worden. Onder invloed van een groep kanunniken die fervente aanhangers waren van de hervormingsgezinde stroming in de katholieke kerk die zich gemanifesteerd had in het Concilie van Trente, was een kapittelstatuut aangenomen waardoor alle nieuw toetredende kanunniken verplicht werden de 'oude en overgeleverde katholieke religie' te belijden; bovendien werd bepaald dat alleen zij in het kapittel konden worden opgenomen die zestien adellijke kwartieren konden opzweren.

Dat zich hiertegen binnen het kapittel ondanks de nog steeds heterogene samenstelling geen verzet manifesteerde, verklaart Gillner als volgt. De reeds tot het kapittel behorende min of meer protestants gezinde kanunniken werden door het nieuwe statuut niet benadeeld. Dat Heinrich von Sachsen-Lauenburg het plan koesterde het bisdom te seculariseren, was bekend. Zou Paderborn evenwel van een geestelijk tot een wereldlijk vorstendom worden dan liep op termijn het bestaan van het domkapittel als 'Versorgungseinrichtung' (bestaansbron, wegens de rijke prebenden) voor de adel gevaar. Onder deze omstandigheden kon het in 1585 komen tot de bisschopskeuze van Dietrich von Fürstenberg, een kandidaat uit de eigen kring van het kapittel, die indertijd leiding had gegeven aan de actie voor het nieuwe kapittelstatuut.

Onder zijn energieke leiding kreeg de katholieke reformatie tijdens zijn lange regering (hij stierf pas in 1618) in het bisdom vorm en vaart. Dit uitte zich met name daarin dat protestants-gezinde geestelijken door onverdacht katholieke werden vervangen. Hoe succesvol dit proces was, blijkt wel het sprekendst uit de ontwikkelingen in de 'Landstadt' Büren in het zuidwesten van het bisdom,

decennialang een bolwerk van protestantisme. Na de dood van Joachim von Büren in 1610 zocht diens weduwe toenadering tot hetatholicisme en haar zoon vermaakte zijn gebied aan de Jezuïetenorde! Het échec van de kerkpolitiek van de protestantse 'Stiftsadel' weerspiegelt zich tot vandaag toe in de godsdienstige kleur van de bevolking van het grondgebied van het vroegere vorstbisdom. Uw recensent moge de mededeling worden toegestaan dat hij bij een bezoek aan Duitsland eens vernam: "Die Leute dort sind so schwarz, die leben ohne Schatten!"

Deze publicatie geeft een scherp en overtuigend beeld van de politiek-religieuze ontwikkelingen in een geestelijk vorstendom tijdens een cruciale periode van de vroegmoderne tijd. In het bijzonder door de getoonde aandacht voor de maatschappelijke functie van een corporatie als een domkapittel is zij ook voor beoefenaars van de adelsgeschiedenis interessant.

Ph.M. Bosscher

MIDDEN-EUROPESE ADEL IN DE MODERNE TIJD

Ivo Cerman, Luboš Velek, eds., *Adelige Ausbildung. Die Herausforderung der Aufklärung und die Folgen* (Martin Meidenbauer: München 2006, 322 p., ill., reg.)

In 2004 werd in Praag een werkgroep in het leven geroepen om bij te dragen aan de ontginning van één van de vele interessante thema's van de adelsgeschiedenis: de transformaties die de adel en de traditionele elite in Midden-Europa ondergingen bij moderniseringsprocessen in de